

EXPERTIZA ANTROPOLOGICĂ A OSEMINTELOR UMANE DESCOPERITE LA CHITILA FERMĂ, ÎN ANUL 2002

Andrei D. Soficaru*
Nicușor M. Sultana*
Nicolae Mirițoiu*

Materialul osteologic a ridicat unele dificultăți metodologice complexe, cum ar fi determinarea sexului, vârstelor și a numărului minim de indivizi. Ne-am bazat, nu în puține cazuri, în ceea ce privește acest din urmă aspect și pe patina oaselor, un element nu tocmai sigur mai ales în situația în care resturile aceluiași individ proveneau din carouri diferite ale săpăturii.

Numărul minim de indivizi, stabilit în urma analizei detaliate prezentate mai jos, este de 11–12 subadultți și 10–11 adulți-maturi.

Oasele sunt foarte bine conservate și nu prezintă distrugerii din strat. Cu puține excepții toate spărturile și rupturile sunt din vechime. Pentru câțiva indivizi (2, 3, 4, 40 și 43) se poate dovedi cu destulă certitudine că e vorba de violențe *perimortem* intenționate în urma cărora a survenit decesul. Nu este exclus ca toți indivizii să fi avut aceeași soartă.

Fiecare individ este foarte slab reprezentat, ceea ce dovedește că osemintele nu provin din niște morminte distruse. Totuși, acestea nu au urme de dezarticulare violentă.

Observând notația fiecărui os, concluzionăm că erau foarte risipite în „complexul” respectiv atât în suprafață cât și în adâncime. Sunt cazuri, după cum se va vedea mai jos, când fragmente certe ale aceluiași individ se aflau în carouri și la adâncimi diferite.

Resturi osteologice de la subadultți

1. S. A, c. A, U.S. 1000, - 0,10; - 0,20 și *passim*: grup de oseminte ce au aparținut unui copil (*infans I*). Se identifică astfel: claviculă stânga cu lungimea maximă

81 mm și diametrele vertical / sagital = 5,5 / 7,0 mm; humerus stânga cu lungime maximă = 161 mm și diametrele maxim / minim = 11,5 / 9,5 mm; tibie stânga cu lungime maximă = 173,5 mm și diametrele sagital / transversal (la mijloc) = 15 / 13 mm; epifiză distală nesudată femur stânga (lățime maximă = 48?); metatarsian (II-IV) cu epifiza distală nesudată și lungimea maximă = 36 mm.

* Centrul de Cercetări Antropologice “Francisc J. Rainer”

Vârsta determinată după lungimea maximă a humerusului, tibiei¹ și claviculei² este de 5-6 ani.

2. S. A, c. D, U.S. 1006, - 0,40; S. A, c. C, U.S. 1000, - 0,20; S A, c. B, U.S. 1000, - 0,15 m: fragmente craniene aparținând unui copil. Sunt reprezentate de frontal în conexiune cu masivul facial, aripa mare a sfenoidului stânga întregă și jumătate din cea dreaptă, precum și o porțiune însemnată din parietalul stânga cu suturile coronară de la *pars bregmatica* la *pterion* și *squamoasă* până aproape de partea posterioară.

Fără să se conexeze cu acestea, aceluiași individ i se mai pot atribui: mandibulă cu ram vertical stânga ce păstrează o parte din lăcașul M2 permanent în stadiu de dezvoltare; temporalul stânga (stânca temporală și mastoida care are dimensiuni foarte mici) (ambele *passim*) și de asemenea un fragment din parietalul stânga unghiul postero-superior cu o porțiune din sutura sagitală și cea lambdoidă (dimensiuni 52 x 40 mm; grosime max. 4,5 mm) și un fragment de squamă parietală (dimensiuni = 53 x 43 mm; grosime maximă = 6,0 mm) ambele găsite în S A, c. C, U.S. 1000, - 0,10 ; S A, c. C, U.S. 1000, - 0,20.

Oasele sunt foarte bine conservate, iar spărturile sunt din vechime. Se înregistrează lipsa nazalului stânga, distrugerea corpului zigomaticului dreapta, a peretelui anterior al alveolei incisivului central stânga precum și a părții posterioare a palatului. De asemenea frontalul prezintă o distrugere în partea dreaptă deasupra pterionului.

Sutura interfrontală este închisă iar dentiția este mixtă, incisivii centrali și primul molar permanent fiind erupți. Sunt prezenți doar M1 și M2 dreapta, M1 stânga, coroana unui M2 completă și cu un vag început de rădăcină precum și coroanele I2 (ne-evaluabile din cauză că sunt incluse în maxilar).

După dentiția permanentă vârsta poate fi apreciată la 7-8ani³. Curbura accentuată a frontalului precum și bosele frontale ar putea pleda pentru sexul feminin. Marginea inferioară a aperturii piriforme este de tip infantil.

Dimensiuni:

9. ft-ft	89
10. co-co	(109)
26. arc n-b	116
29. coardă n-b	99
29b. săgeată pe n-b	26
29c. distanță n-săgeată	41
32(5). Unghi curbura frontal	137,19°

¹ M. Stloukal, H. Hanakova, Die Länge der Längsknochen alt slavischer Bevölkerung unter besonderer Berücksichtigung von Wadstumsfragen, Homo, 26, 1978, p. 53-69.

² V.P. Alexeev, Osteometrija. Metodika antropologičeskikh issledovanij, Nauka, Moskva, 1966, p.30, tab.1.

³ F.W. Rösing, Methoden und Aussagemöglichkeiten der Anthropologischen Leichenbrandbearbeitung, Archäologie und Naturwissenschaften, 1, 1977, p.56; J.P.Boquet, Perspectives paleodemographique, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Thèse d'Anthropologie Historique, Paris, 1977, p.16-19; D.H.Ubelaker, Human skeletal remains, Washington, 1979, p. 47, fig.62

51. mf-ek	35
52. înălțime orbită	30
54. lățime nas	22
55. n-ns	56

Așa cum am amintit, distrugerile (cu excepția celei de la zigomatic) sunt din vechime. Aspectul distrugerii din partea dreaptă a frontalului ce are formă de triunghi cu vârful rotunjit precum și marginile rupturii oblice spre interior arată că aceasta a fost produsă printr-o lovitură cu un obiect contondent asupra osului proaspăt. O altă lovitură asupra parietalului stâng este dovedită de o fractură semicirculară situată aproximativ în centrul squamei cu marginile rupturii oblice înspre interiorul craniului. Cele două sedii (lovitură și contralovitură) sunt legate între ele printr-o linie de fractură în zig-zag ce traversează squama frontală și cea parietală. Din această linie se desprind alte două fracturi, ușor oblice ce traversează marginile supraorbitare (la stânga chiar cu o eschilă mică triunghiulară) și orbitaliile.

Lipsa conexiunilor cu celelalte părți ale craniului împiedică o analiză mai detaliată dar cele prezentate arată clar că este vorba de lovituri intenționate asupra osului proaspăt în urma cărora personajul nu a supraviețuit.

3. S. A. c. B. U S 1000. -0.26: fragmente maxilar și mandibulă aparținând unui copil mare (*infans II*) căruia i se mai pot atribui câteva resturi (*passim*) din scheletul postcranian. Se identifică: fragment maxilar stânga cu alveolele de la I2 la Pm2 (libere), dinți în alveole M1-M2 și în lăcașul maxilar M3; fragment mandibulă partea dreaptă a corpului și ramul vertical, cu alveolele Pm1 și Pm2 (libere); M1-M2 *in situ* precum și M3 în lăcașul său din corpul mandibular.

Deci dentiția permanentă este eruptă, cu excepția lui M3 a cărei coroană (pe maxilar) este completă sau aproape completă. După Rösing⁴, M2 erupe între 12–14 ani iar coroana M3 este completă tot în acest interval. De asemenea pentru un astfel de stadiu, Ubelaker⁵ propune vârsta de 12 ani, pentru care de altfel optăm și noi.

Dimensiuni mandibulă:

69 (1). înălțime corp f.m.	26,5
69 (3). grosime corp f.m.	10,5
70. înălțime ram vertical	40
71. lățime ram vertical	28

Din scheletul postcranian sunt prezente (după atribuirea noastră bazată pe vârstă, dimensiuni și patină):

– 3 vertebre (o toracală nelocalizată și T 12–L 1) cu aspect juvenil și discurile epifizare nesudate; înălțimea anterioară a corpurilor (aproximativ) = 21.

– fragment din pătrimea distală a humerusului stâng cu epifiza (capitulum trochee și epicondil) nesudată; perimetrul minim = 42 mm; prezintă perforație olecraniană.

⁴ F.W. Rösing, *op.cit.*, p.56

⁵ D.H. Ubelaker, *op.cit.*, p.47, fig.62

- Fragment din cubitusul dreapta (cele două treimi proximale) cu olecranul nesudat; diametrele antero-posterior/transversal = 9/12 mm.
- Fragment din femurul stânga (treimea proximală) cu epifizele capului și trohanterului mare nesudate; diametrele subtrohanteriene transversal / sagital = 23 / 18 mm.
- Calcaneu dreapta întreg și cu tuberozitatea nesudată; lungime maximă = 58 mm.

Analiza rupturilor corpului mandibular arată că și acesta poartă urmele unor violențe *perimortem* ca și scheletul 2. Astfel osul este foarte bine conservat și a fost fracturat la nivelul alveolei Pm1, partea bazală prelungindu-se până aproape de simfiză. Pe partea internă fractura este în zig-zag cu eschile osoase. De asemenea o crăpătură orizontală urmărește planul bazal până aproape de gonioane. Lipsa oricăror reacții osoase *post-fractum* arată că individul nu a supraviețuit acestui episod.

4. **S. A, U S 1000, *passim***: masiv facial și mandibulă de la un adolescent. Este vorba de jumătatea stânga a feței (maxilar cu palat și zigomatic) precum și de partea stânga a mandibulei (corp începând de la alveola I2 dreapta și ram vertical cu apofiza coronoidă distrusă).

Pe maxilar sunt prezenți patru dinți (I2 cu coroana ruptă recent și M1-M3) și patru alveole libere, iar pe mandibulă opt alveole libere și doi dinți (M1 și rădăcina proximală a M2 ruptă din vechime).

Uzura dentară la M1 este de gr. 4 (Brothwell) pe maxilar și gr. 3+ pe mandibulă, la M2 (maxilar) nu depășește gr. 2+, iar la M3 (maxilar) gr. 2. Acesta din urmă nu a ajuns totuși să se alinieze la nivelul ocluzal fiind proaspăt erupt. Pe mandibulă după cum arată alveola, M3 nu era complet erupt iar rădăcinile erau incomplete.

După uzură, dar și după stadiul molarului 3 (chiar dacă acesta are o mare variabilitate) vârsta poate fi estimată între 17–20 ani, mai degrabă în prima parte a intervalului⁶.

Dimensiuni:

51. mf – ek	(38)
69 (1). înălțimea f.m.	28
69 (3). grosime f.m.	10,5
70. înălțime ram	55
71. lățime ram	32

Estimativ orbita avea o înălțime mică, marginea inferioară a aperturii piriforme este antropină, spina nasală are gr. 2, fosa canină este adâncă, iar mandibula are simfiza puțin proeminentă și gonioanele drepte.

O serie de elemente arată că și acest individ a suferit violențe *perimortem* cărora nu le-a supraviețuit. Astfel molarul doi maxilar a suferit spargerea cvadrantului meziolingual al coroanei (de la faza ocluzală la colet), molarul doi mandibular a suferit de

⁶ D. Brothwell, Digging up bones, Cornwell University Press, Ithaca, New York, 1981, p.72, fig.3,9; D.H.Ubelaker, op.cit, p.47, fig. 62

asemenea spargerea coroanei (nu se mai păstrează însă decât rădăcina mezială, cea distală fiind probabil pierdută *posthum*), iar corpul mandibular a fost fracturat la nivelul alveolei molarului trei pe o direcție oblică dinainte înapoi spre gonion. Fractura prezenta și unele mici eschile osoase. Aspect de fractură în os proaspăt are și ruptura corpului mandibulei la nivelul simfizei, dar nu putem afirma acest lucru cu certitudine.

5. S. A. *passim*: un grup de epifize nesudate provenind de la un adolescent. Se identifică astfel: cap humeral stânga (incomplet dar cu diametrul estimativ mare); fragmente de epifiză distală femur dreapta și stânga (de asemenea de dimensiuni mari) și fragmente din epifiza proximală a tibiei dreapta și stânga.

După datele oferite de Ferembach & colab.⁷ se poate estima o vârstă de 17 ani-20 ani, mai degrabă din prima parte a intervalului.

6. S. A. c. A. B., U. S. 1000, -0,10: fragment din partea dreaptă a squamei occipitale cu o porțiune din sutura lambdoidă. Reliefurile externe sunt modeste, iar grosimea moderată.

Nu este exclus ca resturile osteologice prezentate la numerele 4-6 să aparțină aceluiași individ (probabilitatea maximă este pentru numerele 4-5 care au și aceeași vârstă). Tot acestui individ i s-ar mai putea atribui și parietalul de la numărul 27.

7. S. A. *passim*: fragment epifiză proximală tibia dreapta nesudată. După dimensiuni pare să fie mai mică ca vârstă, decât cele de la nr. 5.

8. S. A, U.S. 1000 *passim*: fragment de parietal (dreapta ?) cu sutura sagitală. Dimensiuni 38 x 36 mm și grosime maximă de 2,3 mm. Aparține unui copil foarte mic de 1-2 ani (?) și este singurul rest osteologic de această vârstă.

9. S. A, c. B, U.S. 1000, - 0,10: fragment squama occipitală cu o porțiune din sutura lambdoidă și occipito-mastoidiană stânga; dimensiuni 87 x 65 mm, reliefuri externe nule, grosime mică.

10. S. A, c. D, U.S. 1000, - 0,20: fragment squama occipitală cu sutura lambdoidă dreapta; dimensiuni 65 x 38 mm; subțire și fără reliefuri.

11. S. A, U.S. 1000, *passim*: fragment squama occipitală; dimensiuni 58 x 29 mm, subțire.

12. S. A, c. B, U.S. 1000, - 0,15: fragment squama occipitală din unghiul inferior stânga, foarte subțire.

Numerele 9-12 provin de la patru copii a căror vârstă precisă nu a putut fi determinată. Aceste fragmente ar putea însă aparține unora dintre indivizii de mai sus. Astfel oricare dintre nr. 10-12 pot aparține copilului de la nr. 1, iar nr. 9 copilului de la nr. 2. Pentru stabilirea numărului minim de indivizi am ținut deci cont doar de două cazuri (*infans I*).

13. S. A, c. A, U.S. 1000, - 0,20: două fragmente frontal cu sutură coronară ce nu se colează între ele dar care cu multă probabilitate fac parte din același os. După grosimea foarte mică aparțin unui copil (*Infans I*). Nu a fost socotit la numărul minim de indivizi.

⁷ D. Ferembach, I. Schwidetzky, M. Stloukal, Recommendation pour déterminer l'âge et le sexe sur le squelette, Bull. et Mém. de la Soc. D'Anthrop. de Paris, ser. 13, 6, 1, 1997, p.24, fig.7

14. S. A. inscripție ștearsă: metatarsian III cu epifiza distală nesudată; lungime maximă = 56 mm.

15. S. A. c. F. U.S. 1007, -0,50: metatarsian (II–III) cu epifiza distală nesudată; lungime maximă = 45 mm.

16. S. A. c. A. U.S. 1000, -0,15: metatarsian (II–III) cu epifiza distală nesudată (?); lungime maximă = 45 mm.

Numerele 14–16 aparțin la trei indivizi. După Rösing⁸ epifizele metacarpienelor se sudează între 16–18 ani. În cazul de față însă vârsta este dificil de apreciat. După dimensiuni, nr. 14 ar putea fi un *infans II* (12 – 14 ani), dar patina nu îl recomandă ca făcând parte din individul nr. 3. Celelalte două metatarsiene sunt mai mici ca vârstă (*Infans I* ?) și nu au fost incluse la estimarea numărului minim de indivizi.

17. S. A. c. A. B., U.S. 1000, -0,10: prima vertebră cervicală (atlasul); diametrul antero posterior = 38 mm. Vârsta: *infans II* (?).

18. S. A. Passim: molarul 1 permanent mandibular cu două rădăcini încă incomplete. După Rösing⁹ se poate aprecia vârsta de 8–9 ani. Nu poate aparține individului nr. 2 și nu a fost luat în considerație la estimarea numărului minim de indivizi.

19. S. A. c. D. U.S. 1006, -0,32: molar 2 decidual (maxilar?) cu rădăcinile rupte (recent ?); uzura este avansată. Vârsta maximă poate fi estimată la 10 ani. A fost folosit la estimarea numărului minim de indivizi.

20. S. A. c. A., U.S. 1000, -0,15: premolar maxilar (?) cu două rădăcini (neseperate). Uzura este slabă (doar două insule punctiforme de dentină ale cuspizilor). Nu a fost considerat la numărul minim de indivizi.

21. S. A. Passim: molar 1 permanent, mandibular cu uzură foarte slabă grad 2+ (Brothwell). Vârsta adolescent (17 ani ?). A fost socotit la numărul minim de indivizi.

22. S. A. U.S. 1000, -0,10: fragment parietal dreapta cu o mică porțiune din coronară și sutura squamoasă. Dimensiuni: 88 x 41 mm. Grosimea mică arată că este vorba de un copil. Vârsta precisă nu poate fi estimată.

23. S. A. U.S. 1000, -0,15: fragment parietal stânga, unghiul antero inferior. Dimensiuni 45 x 35 mm, grosimea maximă 5,0 mm.

24. S. A. U.S. 1000, Passim: fragment parietal stânga, unghiul postero inferior, dimensiuni 57 x 46 mm. După grosimea mică, este copil.

Numerele 22–24. provin de la 3 indivizi, copiii, dar ale căror vârste precise nu pot fi estimate. Nu s-a ținut cont de ele la numărul minim de indivizi.

Alte fragmente osteologice ce pot eventual aparține unor juvenili:

25. S. A. U.S. 1000, passim: fragment parietal dreapta, unghiul antero-inferior cu sutura squamoasă. Dimensiuni 85 x 55, grosimea maximă 5,0 mm.

26. S. A. c. A. U.S. 1000, -0,20: fragment parietal stânga cu o porțiune din coronară neobliterată. Dimensiuni 78 x 50 mm, grosimea maximă 5,5 mm.

⁸ F.W. Rösing., op. cit, p. 58

⁹ F.W. Rösing, op. cit, p. 56

27. S. A. U.S. 1000. Passim: fragment parietal dreapta. Dimensiuni 80 x 75 mm, grosimea maximă (bosa parietală ?) = 5,7 mm. Osul este foarte bine conservat iar spărturile sunt din vechime. Pe latura superioară la 56 mm de sutura squamoasă și 40 mm de sutura coronară se remarcă o spărtură semicirculară cu diametrul de 25 mm a cărei margine este oblică înspre interiorul craniului. Aceasta se datorează unei lovituri cu un obiect contondent căreia individul nu i-a supraviețuit.

28. S. A. c. A. U.S. 1000. - 0.15: fragment temporal stânga cu cavitatea glenoidă și unghiul temporo-parietal. Apofiza mastoidă este distrusă (recent!).

Deși nu avem elemente precise pentru determinarea vârstei, nr. 25–28. aparțin unor *infans II* sau adolescenți. Nu se va ține cont la numărul minim de indivizi. Fragmentele de parietal de la numerele 26–27, după patină și dimensiuni ar putea eventual aparține individului nr. 4, confirmând astfel urmele de violență *perimortem* ale acestuia.

Resturi osteologice de adulți-maturi

29. S. A., profil E. Passim: fragment ramul vertical al mandibulei cu molarul 3. Condilul este distrus din vechime. Lățimea maximă a ramului 32,5 mm. Uzura molarului este foarte slabă (gr. 2 Brothwell). Vârsta adult tânăr.

30. S.A. U.S 1000. Passim: Fragment parietal dreapta (unghiul postero-superior) cu o porțiune din sutura sagitală și din cea lambdoidă. Dimensiuni 92 x 71, iar grosimea maximă de 9,5 mm. Sex masculin (?). După gradul de obliterare a suturilor poate fi de vârstă matur.

31. S.A. c. B. U. S. 1000. -0.26 mm și c. C. U. S 1001. -0.20: două fragmente parietal dreapta cu sutura sagitală ce se conexează între ele. Dimensiuni 85 x 45 mm. Grosimea maximă este de 8,0 mm. Sutura neobliterată indică vârsta adult.

32. S. A. U.S. 1000. Passim și S. A. c. F. U.S. 1007. - 0.50: fragment parietal stânga cu dimensiuni de 75 x 40 mm și fragment de occipital stânga, ce se colează între ele (precis !) prin sutura lambdoidă. Parietalul are grosimea maximă de 7,0 mm, iar occipitalul are relief accentuat. Lambdoida este deschisă și a avut două oase wormiene.

33. S. A. c. G. U.S. 1000: două fragmente din parietalul stânga care deși nu se colează între ele, după patină și grosimi sunt din același os. Dimensiuni 53 x 48 mm și 45 x 45 mm. Grosimea maximă 6,5 mm. Au o porțiune din sutura coronară obliterată (complet ?) endocranian. Vârsta: matur.

34. S. A. U.S. 1000, -0.10; - 0.15 și *passim*: un grup de mai multe fragmente craniene care potrivit patinei provin din același craniu. Două fragmente sunt din squama frontală și au dimensiuni de 67 x 43 mm și 70 x 30 mm, precum și grosimea maximă de 8,0 mm. Un alt fragment este din porțiunea posterioară a ambelor parietale și are un sector din sutura sagitală. Dimensiuni 58 x 68 mm și grosimea maximă 9,7 mm. Sutura prezintă întreruperi exocranian și a fost probabil obliterată endocranian. În sfârșit un fragment ce provine din parietalul dreapta, unghiul posteroinferior, cu o porțiune din sutura lambdoidă. Dimensiuni 77 x 41 mm și grosimea moderată. Sutura

este deschisă și are un os wormian în proximitate asterionului. Vârsta este de adult-matur, iar sexul posibil masculin.

35. S. A, U.S. 1000, - 0,15: fragment parietal stânga cu o porțiune din sutura coronară, dimensiuni 47 x 35 mm și grosimea maximă 6,0 mm. Sutura este neobliterată.

36. S. A, U.S. 1000, - 0,10: fragment parietal cu sutura sagitală. Dimensiuni 30 x 25 mm și grosimea maximă 8,1 mm. Sutura este pe cale de obliterare.

37. S. A, c. F., U.S. 1000: fragment din squama parietală (nelocalizat). Dimensiuni 26 x 25 mm și grosimea maximă 7,6 mm.

38. S. A, c. A., U.S. 1000, - 0,10: două fragmente din frontal și parietal care după patină pot aparține aceluiași craniu. Unul cu dimensiuni de 46 x 26 mm, are o mică porțiune din sutura sagitală precum și din cea coronară, iar celălalt cu dimensiuni de 48 x 36 mm, o porțiune din coronară (complicata). Grosimea maximă este de 7,0 mm. Sutura sunt vizibile exocranian, dar obliterate complet endocranian. Vârsta poate fi din categoria matur.

39. S. A, U.S. 1000, Passim: fragment frontal, porțiunea centrală supraglabelară cu sinusurile frontale. Dimensiuni 41 x 37 mm, iar grosimea maximă (la sulcusul sagital) este 9,7 mm.

40. S. A, passim: omoplat stânga reprezentat de cavitatea glenoidă de formă ovoidală, jumătate din marginea axilară și coracoid (cu vârful distrus).

Dimensiuni:

Lungimea cavității glenoide 34

Lățimea cavității glenoide 26

După marginea accentuată a cavității glenoide, osul provine de la un individ ce a depășit vârsta adolescenței, care conform dimensiunilor era mai probabil de sex feminin¹⁰.

Osul este foarte bine conservat iar ruptura acromionului (și a spinei scapulei) pare să fi fost produsă pe os proaspăt reprezentând astfel un semn de violență *perimortem*. Lipsa oricăror semne de reacție *postfractum* arată că individul nu a supraviețuit.

Dacă numerele 29–39 pot reprezenta fiecare câte un individ (eventual mandibula de la nr. 29 și fragmentul cranian nr. 35 să fie împreună și tot la fel nr. 36 cu 37), numărul 40 nu a fost luat în considerație la estimarea numărului minim de indivizi deoarece ar putea să fie împreună cu numerele 29 și 35.

41. S. A, U.S. 1000, - 0,10: fragment diafiză cubitus dreapta cu lungimea de 65 mm, localizat în treimea inferioară a osului. Diametrul transversal și cel sagital sunt de 12 x 10 mm. Nu a fost luat în considerație la estimarea numărului minim de indivizi (eventual poate fi împreună cu numărul 37).

42. S. A, U.S. 1000, Passim: fragment aripă coxal stânga cu spinele iliace anterioare și o mică porțiune din creasta iliacă. După sudarea crestei vârsta este de minim de 23–25 ani. Sex feminin (?). După patină este de la un alt individ decât nr. 37. A fost socotit la numărul minim de indivizi.

¹⁰ W.M. Bass, Human osteology. A laboratory and field manual, Columbia, 1987, p. 123

43. S. A, U.S. 1000, - 0,15: fragment diafiză femur (lungimea 120 mm), localizat de la jumătatea osului în jos.

Dimensiuni:

Diametru antero – posterior	28,5
Diametru transversal	28,0
Perimetru la mijlocul diafizei	87

Linia aspră este puțin proeminentă, indicele pilastric de 101,01 arătând un pilastru foarte slab. După perimetrul diafizei sexul este masculin¹¹.

Canalul medular a fost complet umplut de o depunere calcaroasă confirmând (dacă mai era nevoie) că osul a fost rupt din vechime. Aspectul rupturii arată că aceasta a fost de natură traumatică și reprezintă o fractură în formă de „vârf de flaut” ce se prelungea în sus prin două fisuri ce delimitau o eschilă triunghiulară cu lungimea de 75 mm, localizată pe fața mediană a osului. Trabeculele osoase de pe fața canalului medular care au rămas solidificate cu depunerea calcaroasă arată că această eschilă a fost pierdută recent. Lipsa urmelor de reacție *postfractum* subliniază că individul nu a supraviețuit acestei violențe. Nu a fost socotit la numărul minim de indivizi deoarece după patină, ar putea fi împreună cu numărul 30.

44. S. A, *passim*: fragment diafiză femur (lungime 46 mm) localizat puțin mai jos de sectorul trohanterian.

Dimensiuni:

Diametru antero – posterior	25mm
Diametru transversal	30,5mm
Perimetru	85mm

Sexul ar putea fi masculin. Patina este asemănătoare cu cea a fragmentelor craniene de la nr. 31 cu care eventual poate fi împreună. Nu a contat la numărul de indivizi.

45. S A, c A. B., U S 1000, -0,10: calcaneu dreapta întreg.

Dimensiuni:

1. lungime maximă	65
2. lățime	35
4. înălțime	32
5. lungime corp	42,5
8. lărgime tuberozitate	27
9. lungime facies art. talus	25

După aceste dimensiuni sexul este categoric feminin¹². Tipul de articulație este II. Nu a contat la numărul de indivizi.

46. S. A, US 1000, *passim*: calcaneu stânga fragmentar (corpul distrus recent). După detaliile morfologice ar putea să nu fie pereche cu cel anterior (nr. 45) provenind

¹¹ T.K. Black, A new method for assessing the sex of fragmentary skeletal remains: femoral shaft circumference, Am. J. of Phys. Anthropol., 48,1977, p.229

¹² M. Rivero de la Calle, L.T. Suárez, O.C. Gonzalez, Metric determination of sex by talus and calcaneus in Cuban Europeans, Rivista di Antropologia (Roma), 73, 1995, p.77

de la un alt individ. Singura dimensiune posibilă este lungimea *facies articularis talaris* de 25,5 mm, care arată că sexul este feminin. Tipul de articulație este II. Nu a contat la estimarea numărului minim de indivizi deși eventualitatea că nu este pereche cu nr. 45 l-ar putea recomanda drept un individ diferit de cei descriși.

47. S. A, *passim*: metatarsianul I dreapta cu capul distrus recent.

48-49. S. A, *passim*: două metatarsiene (II-IV) dintre care unul este întreg (lungimea maximă 69mm), iar celălalt are epifiza distală distrusă. Provin de la doi indivizi de robusticitate, și poate chiar sexe, diferite.

50. S A, c A., U.S. 1000, -0,15: metatarsian (II-IV) cu lungimea maximă 63 mm.

51. S. A, *passim*: metacarpian IV cu lungimea maximă 52 mm.

52-53. S A, c. D,E., U.S.1007, -0,40: două falange dintre care una este proximală de la mână (lungime 34 mm) iar cealaltă proximală de la picior (lungime 21 mm).

54. S. A, U. S. 1000,-0,10: falangă mijlocie de la mână (lungimea 29 mm).

55.S. A, c. A, U. S. 1000, -0,15: falangă proximală de la picior (lungime 24,5)

56-57. S. A, *passim*: o falangă proximală de la picior (lungime 29,5mm) și una mijlocie de la mână.

Numerele 47-57 nu au fost incluse în stabilirea numărului minim de indivizi.

SUMMARY

The human remains presented in the article originate from the Neolithic site of Chitila – *Fermă*. Their study established that the minimum number of individuals for children was 11–12 and 10–11 for adults-mature. Some individuals presented *perimortem* injuries. The authors' conclusions suggest that not all collected bones came from disturbed graves, and represent the material proof of such ceremonies.